

KARAKALPAK TÜRKÇESİNDEKİ TIP TERİMLERİ

Feyza TOKAT*

Özet

Tıp terimi, tıp ilmi ile uğraşan bilim adamlarının kısa yoldan anlaşmalarını sağlayan özel kelimelerdir. Bu çalışmada Kıpçak grubu yazı dillerinden biri olan Karakalpak Türkçesindeki tıp terimleri tespit edilmeye çalışılmış ve böylelikle tıp dili ile çağdaş Türk lehçeleri üzerine yapılan araştırmalara katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Karakalpak Türkçesinde tespit ettiğimiz 398 tıp teriminin 158 tanesinin Türkçe olduğu ve Türkçe olan bu tıp terimlerinin 60 tanesinin de standart Türkiye Türkçesinde ve ağızlarında karşılığı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Karakalpak Türkçesi, Tıp terimi, Çağdaş Türk Lehçeleri.

MEDICAL TERMS IN KARAKALPAK TURKISH

Abstract

Medical terms are special words that provides the scientiest dealing with medical sciences to easily communicate with each other. In this study, the medical terms in Karakalpak Turkish which is a Kipchak group text dialect are tried to be determined and in this manner it is aimed to contribute to the researchs on medical language and modern Turkish dialects. It is seen that 158 of 398 medical terms that are identified in Karakalpak Turkish are Turkish words and also 60 of these 158 medical terms in Turkish have equivalent counterparts in standard Turkey Turkish and dialects.

Key Words: Karakalpak Turkish, Medical terms, Modern Turkish Dialects.

1. GİRİŞ

Türk dünyasının kullandığı terimleri bilmek ve anlamak birbirimizi anlamamızı sağladığı gibi, bilimsel bir araştırma yapmamızı ve terim yapmada ortak bir noktada buluşmamızı kolaylaştıracaktır. Bu sebeple biz bu çalışmada Kıpçak grubu yazı dillerinden biri olan Karakalpak Türkçesindeki tıp terimlerini tespit etmeye çalıştık. Çalışmanın amacı Karakalpak Türkçesindeki tıp terimlerini tespit etmek ve böylelikle tıp dili ile çağdaş Türk lehçeleri üzerine yapılan araştırmalara katkıda bulunmaktır. Çalışmamız, Türk toplulukları arasındaki ortak veya farklı terimleri görmeye kısmen de olsa imkân verecektir.

2. KARAKALPAK TÜRKÇESİNDEKİ TIP TERİMLERİ

Tıp ilmi ile uğraşan bilim adamlarının kısa yoldan anlaşmalarını sağlayan özel kelimelere tıp terimi diyebiliriz. Tıp terimleri; hastalık adı,

organ adı, ilaç adı, tedavi yöntemleri, tıp aletleri gibi geniş bir söz varlığını kapsamaktadır.

Araştırmamız hastalık adları, tıp mesleğiyle uğraşanlara verilen adlar, tedavi yöntemleri, ilaç adları, genel sağlık terimleri, tıp aletleri, organ adları ile sınırlandırılmıştır. İlaç yapımında kullanılan bitki isimleri, bazı hastalıkları iyileştirdiğine inanılan taşlar üzerinde durulmamıştır. Bu yazıda 398 tıp terimi bulunmaktadır. Bu terimler tespit edilirken dört ciltlik "Qaraqalpaq Tiliniñ Tüsindirme Sözligi"nden yararlanılmıştır.¹ Bu çalışmada tespit edilen tıp terimlerinin hepsi Türkçe (Karakalpak Türkçesi) kökenli kelimeler değildir. Amacımız Karakalpak Türkçesinde günlük hayatta kullanılan, sözlüklere girmiş

¹ Qaraqalpaq Tiliniñ Tüsindirme Sözligi'ni Türkiye Türkçesine aktaran ve daha yayımlanmadan çalışmamıza kaynaklık etmesi için istifademize sunan Prof.Dr. Ceyhun Vedat UYGUR'a teşekkür ederiz.

tıp terimlerini tespit etmek olduğu için Rusça, Arapça, Farsça, Fransızca gibi başka dillerden Karakalpak Türkçesine girmiş kelimeler de çalışmaya dâhil edilmiş ve bunların oranı sonuç bölümünde belirtilmiştir.

Tespit edebildiğimiz Karakalpak tıp terimleri, alfabetik olarak aşağıda gösterilmiştir.

A

Alasla-, < T. *alaz+la-* (f.) eski söz. Eski usulde tedavi etmek, okuyup üfleterek iyi etmek (etmeye çalışmak).

Asal-, < T. (f.) *aş-* (ED255b) *aş-a-l-(?)* Yaranın, hastalığın vb. artması, kötüleşmesi, şiddetlenmesi.

Awırlan-, < T. *ağırla-* (ED, 94a) *awır+la-n-* (f.) **1.** Ağır olmak, ağırlaşmak. **2.** Acı çekmek, eziyete uğramak.

Awırlas-, < T. *ağırla-* (ED, 94a) *awır+la-ş-* (f.) **1.** Kaygı basmak, dertli olmak. **2.** Hastalığı artmak, ağırlaşmak.

Awır-, < T. *ağrı-/ağru-* (ED, 91a) (f.) Hasta olmak, hastalanmak. ***Bas awırıw:** Baş ağrısı. **As qazanı awırıw:** Mide ağrısı.

Awız, < T. *ağız* (ED, 98a) (is.) İnsan ve hayvanların yemek yeme organı, ağız.

Awsıl, < T. *avıl* (TS, 286) (is.) Hayvanlarda görülen (salya akma şeklindeki) bir hastalık.

Ayaq, < T. *adak* (ED, 45a) (is.) İnsan veya hayvanların yürüme organı, ayak.

Ä

Äyneq, < Ar. *'ayn* (is.) Gözlük.

B

Baldaq, < Moğ. *baldaq = bardag* (MTS) (is.) Hasta veya ayağı aksak insanların koltuklarına dayayıp yürüdükleri baston, koltuk değneği.

Balzam, < İng. *balsam* (is.) Mum türündeki ilaç, pelesenk yağı, belsem.

Banka, < R. ? (is.) **1.** Cam veya kalaydan yapılan silindirik şeklindeki kap. **2.** Soğuk alıp hasta olduğunda et ile deri arasındaki havayı çıkarmak için küçük cam koyarak hastayı tedavi etme.

Bawır, < T. *bağır* (ED, 317a) (is.) Canlıların göğüs kısmı. ***Jürek-bawrı, ökpe bawır:** İnsan ve canlıların organları, yürek-ciğeri, ciğer göğsü.

Bawırday, < T. *bağır* (ED, 317a) *bawır+day* (sf.) Ciğer gibi, ciğere benzer.

Bawırqurt, < T. *bağır* (ED, 317a) *bawır+ kurt* /*kurd* (ED, 648a) (bir.is.) **1.** İnsanların ve canlıların bağrında görülen (uzun bir kurt sebebiyle ortaya çıkan) bir tür hastalık. **2.** Bağırda (ciğerde) olan uzun bir kurt.

Bädik, < ? (is.) Hastaları iyileştirmek amacıyla söylenen şiirlerin bir türü (bunu halk tabipleri veya falcılar kullanır)

Berman qara-: < T. *beri+man kara-* (ED, 645b) *qara-* (bir.f.) Hasta iyileşmeye başlamak, kötü giden bir olay olumluya değişmeye başlamak.

Bez, < T. *béz* (ED, 388a) (is.) Vücutta bulunan ve vücudun ihtiyaç duyduğu maddeleri salgılayan veya gereksizleri reddeden organ, bölüm.

Bezgek, < T. *bezge:k* (ED, 391b) (is.) Sıtma hastalığı.

Bezgektey, < T. *bezge:k* (ED, 391) *bezgek+tey* (sf.) Sıtma gibi, sıtma hastalığına benzer.

Bıdım-bıdım, < T. *Yansım* söz (sf.) Yüzün sarkması veya hastalıktan pütür pütür olması.

Bıydäret, < Far.+Ar. *bî+tahâret* (sf.) eski söz. Tuvaletini yapamama, tuvalete çıkamama, kabızlık.

Bıydärman, < Far. *bî+dermân* (sf.) Dermansız, halsiz, güçsüz.

Bıytap, < Far. *bî+tâb* (sf.) Hasta, bîtap.

Bıytaplan-, < Far. *bî+tâb+la-n-* (f.) Hastalanmak, bîtap düşmek.

Bıytaplı, < Far. *bî+tâb+lı* bk. **Bıytapşılıq.**

Bıytaplıq, < Far. *bî+tâb+lıq* bk. **Bıytapşılıq.**

Bıytapşılıq, < Far. *bî+tâb+şılıq* (is.) Hastalık, hastalık hâli.

Böteke, < ? (is.) İnsan ve hayvanların yediklerini sindirdikleri organ, mide.

Bötekedey, < ? *böteke+dey* (sf.) Mideye benzer, mide (işkembe) gibi.

- Bronxit**, < Fr. bronh (is.) Bronşit hastalığı.
- Brutsellez**, < İng. brucella (is.) Bruselloz, malta humması hastalığı.
- Bulaw**, < T. bulğa:- (ED, 337a) bula-w (is.) < eski söz. Hasta bir insanı terletmek yoluyla tedavi etmek usulü.
- Bulawla-**, < T. bulğa:- (ED, 337a) bula-w+la- (f.) Hastayı terletmek, terleterek şifalı otlarla iyileştirmeye çalışmak. (bk. **Bulaw**)
- Bulşiq: Bulşiq et**, < T. *bulşı-k (is.) İnsan ve diğer canlıların el, bacak ve diğer vücut organlarındaki etler.
- Bulşıqlı**, < T. bulşiq+lı (sf.) "Bulşiq" etli, vücudunda et olan.
- Bujir: bujir-bujir**, < T. Yansımā söz (sf.) **1.** Pütür pütür, pürüzlü. **2.** Çiçek hastalığından kalan iz, çiçek bozuğu.
- Buwma**, < T. boğ- (ED, 311b) buw-ma (is.) Hasta, iki büklüm.
- Byulleten'**, < R. byulleten' (is.). Hastalık raporu, doktor raporu.

Ç

- Çuma**, < R. çuma (is.) Veba, taun.

D

- Dastıq**, < T. yastuk (TS, 4376) (is.) ***Dastıq tartıp jat-**: Hastalanıp yatmak, hastalanıp yatağa düşmek, yastık döşek yatmak.
- Dawager**, < Ar.+Far. devâ+ger (is.) Hastalığı iyileştiren, şifacı.
- Dawagerlik**, < Ar.+Far. devâ+ger+lik (is.) Tabiplik, deva ve şifa vericilik.
- Dawala-** < Ar. devâ+la-, (f.) Tedavi etmek.
- Dawalı**, < Ar. devâ+lı (sf.) **1.** Deva görmüş, şifa görmüş, tedavi edilmiş. **2.** ağız. İyileşen, düzelen.
- Dawayı**, (sf.) < Ar. devâ+î ilaç, deva, şifa.
- Däri**, < Far. dârü (is.) Hastalığa iyi gelen şifalı şeyler, deva.
- Däriger**, < Far.+Far dârü+ger (is.) İlaç hazırlayabilen uzman.

- Därigerlik**, < Far.+Far. dârü+ger+lik (is.) İlaç hazırlama ve hastaları iyileştirme işi.
- Däri-därmaq**, < Far.+T. dârü + tir-mek (is.) Her türlü ilaç ve deva verici şeyler.
- Därt**, < Far. derd (is.) **1.** Kaygı, dert. **2.** ağız. Hasta, dertli.
- Dem saldı**: < Far.+ T. dem+ sal-dı (bir.f.) Hocanın, hastaya okuyup üfleme işi.
- Depressiya**, < Fr. dépression (is.) Depresyon.
- Diabet**, < Fr. diabète (is.) Şeker hastalığı, diyabet.
- Dieta**, < Fr. diète (is.) Diyet.
- Difterit**, < Fr. diphtérie (is.) Difteri hastalığı.
- Dispanser**, < Fr. dispensaire (is.) Dispanser, sağlık ocağı.
- Dizenteriya**, < Fr. dysenterie (is.) Dizanteri hastalığı.
- Donor**, < Fr. doneur (is.) Hastaya, yaralılara kendi kanını veren kişi, donör.
- Duwaxan**, < Ar.+Far. du'â+hân "okuyan" (bir.is.) Hastaları dua yoluyla iyileştiren kişi, duahan.

E

- Ekzema**, < Fr. eczéma (is.) Ekzema, kaşıntı.
- Em**, < T. em (ED, 155a) (is.) **1.** Tedavi usulü, tedavi çaresi. **2.** ilaç, deva, derman.
- Emboliya**, < Fr. embolie (is.) Amboli.
- Emle-**, < T. emle- (ED, 161a) em+le- (f.) **1.** Tedavi etmek, iyileştirmek. **2.** ağız. Söz ile iyileştirmek, ikna etmek.
- Emlen-**, < T. emlen- (ED, 161b) em+le-n- (f.) Hastalığın iyileşmesi için ilaç almak, tedavi olmak, iyileşmek.
- Emleniwşi**, < T. emlen- (ED, 161b) em+le-n-iw+şi (is.) Tedavi olan, tedavi gören, hasta.
- Emler-**, < T. emleş- (ED, 161b) em+le-s- **Emle-** fiilinin işteş şekli.
- Emleriwşi**, < T. emleş- (ED, 161b) em+le-s-iw+şi (is.) Tedavi gören hastanın yanında durup ona yardımcı olan kişi.
- Emler-**, < T. emlet- (ED, 161a) em+le-t- **Emle-** fiilinin ettirgen şekli.

Emletiwşi, < T. emlet- (ED,161a) em+le-t-iw+şi (is.) **1.** Tedavi gören hasta. **2.** Hastayı tedavi eden kişi, tabip, hekim.

Emlewxana, < T. +Far. em+le-w+hâne (bir.is.) Şifahane, hastane.

Emlewşi, < T. emle- (ED, 161a) em+le-w+şi (is.) Hastayı iyileştiren kişi, doktor, hekim.

Emşek, < T. emçek (ED, 156b) em-şek (is.) Meme.

Epilepsiya, < Fr. épilepsie (is.) Epilepsi, sara hastalığı.

Eroziya, < Fr. érosion (is.) Vücut derisinin zarar görmesi, yaralanması, bozulması.

Eşek jemi, < T. eşek (ED, 260a)+ ye:m (ED, 934a)+i (bir. is.) İnsanın vücudunu kaşıdırıp kızıl sivilce (yara) yapan bir tür deri hastalığı; kızamık.

Et, < T. et (ED, 33b) (is.) İnsan ve hayvanların kemiğine yapışık olan kısmı, et. ***Eti juwla-:** Eti (vücudu) titremek; donup kalmak. **Eti qız-:** Vücudu, eti ısınmak, kızmak. **Eti ös-:** **a)** Etin şişmesi, şişmek **b)** ağız. Gözü şişmek, gözüne kan dolmak. **Eti şimirken-:** Vücudu, eti titremek. **Etin je-:**Kendi etini yemiş gibi olmak, zayıflamak, düşmek, hastalanmak. **Etin şaq-:** **a)** Yılan vb. hayvanlar sokmak **b)** ağız. Etine, vücuduna tesir etmek, etine çarpmak. **Et qaş-:** Hastalanmak, zayıflamak, yorgun düşmek. **Bulşiq et:** Kolun, bacağıın etli kısmı.

Etek, < T. etek (ED, 50a) (is.) ağız. Belden aşağı kısım, avret yeri. ***Etegi kel-:** Kızların ergen olması, çocuk doğurma özelliği kazanması, cinsiyet bezlerinin uyanmaya başlaması.

Etiyolojiya, < Fr. étiologie (is.) **1.** Etiyoloji, hastalıkların ortaya çıkış sebepleri ve şartları ile ilgilenen bilim dalı. **2.** Hastalık sebepleri.

F

Farmakolog, < Fr. pharmacologue (is.) Farmakoloji ile uğraşan, ilaçbilim uzmanı.

Farmakolojiya, < Fr. pharmacologie (is.) İlaçların organizmaya tesirlerini inceleyen bilim dalı, farmakoloji.

Farmatsevt, < R. farmatsevt (is.) Eczacı.

Farmatsevtika, < R. farmatsevtika (is.) Eczacılık.

Farmatsevtikalıq, < R. farmatsevtika+lıq (sf.) Eczacılıkla ilgili

Fizioterapevt, < R. < Fr. physiothérapeute (is.) Fizyoterapi uzmanı, fizyoterapist.

Fizioterapiya, < Fr. physiothérapie (is.) Hastalıkları su, ışık, ısı, hava, elektrik vb. fiziksel yöntemlerle tedavi

Flyus, < R. flyus (is.) Hasta diş yüzünden ortaya çıkan şişlik, avurt şişmesi.

Fototerapiya, < Fr. photothérapie (is.) Işın yolu ile hastayı tedavi etme, ışın tedavisi, fototerapi.

Ftiziatr, < R. ftiziatr (is.) Ftiziatr uzmanı.

Ftiziatriya, < R. ftiziatriya (is.) Tıbbın, ciğer hastalıkları ve tedavisi ile meşgul olan bölümü.

G

Gallyutsiatsiya, < Fr. hallucination (is.). Halisünasyon, karabasan.

Gangrena, < Fr. gangrène (is.) Kangren.

Gastrit, < Fr. gastrite (is.) Gastrit hastalığı.

Gigiene, < Fr. hygiène (is.) Temizlik, sağlığı koruma yöntemi olan hijyen.

Ginekolog, < Fr. gynécologue (is.) Jinekolog, kadın hastalıkları doktoru.

Ginekolojiya, < Fr. gynécologie (is.) Jinekoloji, kadın hastalıkları ilmi.

Gipertonik, < İng. hypertonic (is.) Hipertansiyon hastası.

Gipertoniya, < Fr. hypertension (is.) Hipertansiyon.

Gipertoniyalıq, < Fr. gipertoniya+lıq (sf.) Hipertansiyonla ilgili, hipertansiyona özgü.

Gipnoz, < Fr. hypnose (is.) **1.** Hipnoz, hipnozdaki kişi veya varlığın durumu. **2.** Hipnoz usulü, uyutma metodu; sihir, büyü.

Gips, < R. gips (is.) **1.** Alçı maddesi, cibs. **2.** Alçı taşı. **3.** Vücudun kırılan veya çıkan bir organını sabit tutmak için katılaştırılan bağ, alçı.

Gipsle-, < R. gips+le- (f.) **1.** Alçı ile bağlamak, açılmak. **2.** Bir yeri açılmak, alçı dökmek.

Girtiy-, < T. *gir-t-iy-* (f.) Hastalık veya başka bir sebeple gözün küçülmeye başlaması.

Glyukoza, < Fr. *glycose* (is.) Glikoz.

Gübirtkeyli, < T. *gübirt+key+li?* (is.) Tırnağa düşen irinli yara, tırnak yarası hastalığı.

X

Xalat, < R. *xalat* (is.) **1.** Doktorların vb. giydiği beyaz önlük. **2.** Hastanede hastaların giydiği gömlek.

Xana, (is.) < Far. *hâne ağız*. İnsanın iç organları (yürek, ciğer vb.)

Xirurgiya, < R. *hirurgiya* (is.) **1.** Cerrahî, operatörlük (tıpta). **2.** Hastayı ameliyat yoluyla iyileştirme, operasyon, ameliyat.

Xirurgiyalıq, < R. *hirurgiya lıq* (sf.) **1.** Ameliyatla ilgili, operasyona özgü. **2.** Ameliyat sırasında kullanılan alet. **3.** Ameliyat yolu ile yapılan, ameliyatla gerçekleştirilen.

Xloroform, < Fr. *chloroforme* (is.) Kloroform maddesi.

Xolera, < Fr. *choléra* (is.) Kolera hastalığı.

Xoletsistit, < R. *xoletsistit* (is.) Öd kesesinin şişmesiyle kendisini gösteren hastalık, kolesistit.

I

Ilañ, < T. ? (is.) Hastalık, ağrı.

Ilañla-, < T. *ilañ+la-* (f.) Hastalanmak, dert sahibi olmak.

Ilañlan-, < T. *ilañ+la+n-* **Ilañla-** fiilinin dönüşlü şekli.

Iñqıl-sıñqıl, < T. *Yansımā sōz* (is.) Yatıp kalkan hasta, sağlığı tam yerinde olmayan.

Isıtpa, < T. *isit-* (ED, 243a) *ısıt-pa* (is.) Sıtma hastalığı.

i

İlik, < T. *il-* (?i:l-) (ED, 125b) *il-ik* (zf.) Hastalık; zarar, zıyan.

İllet, < Ar. *illa* (is.) İllet, hastalık, ağrı. ***İllet tap-**: Bozulmak, arıza yapmak; hastalık bulmak, hastalanmak.

İlpilde-, < T. *Yans.* (f.) Hastalıktan dolayı halsiz düşmek, dermansız kalmak.

Invalid, < R. *invalid* (is.) Hasta, malûl; işe yaramaz.

İşqısta, < T. *iç* (ED, 17a)+ *kıs*(ED, 665b)-*ta* (zf.) Hasta, dertli, kaygılı, üzgün.

İşqıstalıq, < T. *iç* (ED, 17a)+ *kıs* (ED, 665b)-*ta+lıq* (is.) Dertli oluş, kaygılı oluş, üzgün oluş.

İyne, < T. *yigne* (ED, 913a) (is.) İğne.

İyt jegi: < T. *it + yé:-* (ED, 869b)-*g+i* (bir.is.) Bir tür hastalık, it yarası. ***İyt tiy-**: *din*. Birinin gözü hastalanmak, gözü akmak.

J

Jaq, < T. (is.) Alt çene kemiği.

Jaqbas, < T. *yaq+bas* (bir. is.) Zaman zaman çıkan ve depreşen eski hastalık.

Jaqsar-, < T. *yaqşı+ar-* (f.) **1.** Eskisine göre daha iyi bir durma gelmek, iyileşmek. **2.** Hastalıktan kurtulmak, iyileşmek.

Jaqsı bol-, < T. *yaqşı +bol-* (bir.f.) Hastalıktan iyileşmek, düzelmek.

Jatır, < T. *yat-* (ED, 884a) *yat-ır* (is.) Rahim, dölyatağı.

Jatis, < T. *yat-* (ED, 884a) *yat-ıs* (is.) **1.** Hastalık sebebiyle yorgan döşek yatma, yatış. **2.** Hareketsizlik, hiçbir iş yapmama, yatıp durma.

Jatqar-, < T. *yat-* (ED, 884a) *yat-qar-* (f.) **1.** Hastayı hastaneye yatırmak. **2.** *ağız*. Yedi yaşındaki erkek çocuğu sünnet ettirmek.

Jazıl-, < T. *yaz-ıl-* (f.) Hastalıktan iyileşmek, sağalmak.

Jegi, < T. *yé:-* (ED, 869b) *ye-g+i* (is.) Vücuttaki yaygın yara, kangren.

Jegidey, < T. *yé:-* (ED, 869b) *ye-g+i+dey* (sf.) Kangren gibi, kangrene benzer.

Jınıs, < Ar. *cins* (is.) Erkek veya dişilerin cinsiyet organı.

Jinlixana, < Ar.+Far. *cinn+ hâne* (bir.is.) Tımarhane, delilerin tedavi edildiği yer.

Jötel, < ? (is.) **1.** Solunum yollarının, ciğerin üşütülmesi sonucu oluşan hastalık. **2.** Üşütmekten dolayı sesini kaybetmiş insanın az çok sesini çıkararak konuşması. ***Kök jötel**: Ağır "jötel" (solunum yollarının üşütülmesi) hastalığı.

Jötel-, < ? (f.) Üşütmek, solunum yollarını üşütmek, hastalanmak.

Jötelle-, < ? jötel+le- bk. **Jötel-**

Jötellen-, < ? jötel+le-n- **Jötel-** fiilinin dönüşlü şekli.

Jötelles-, < ? jötel+le-s- **Jötel-** fiilinin işteş şekli.

Jötellet-, < ? jötel+le-t- **Jötel-** fiilinin ettirgen şekli.

Jötelt-, < T. jötel-t- **Jötel-** fiilinin ettirgen şekli.

Jötkir-, < T. jöt-kir- Yansıma söz (f.) Arada sırada "jötel" (soğuk alınlığı) hastalığına yakalanmak ve o halde ses çıkarmak.

Jötkirik, < T. jöt-kir-ik bk. **Jötel.**

Jötkirin-, < T. jöt-kir-in- **Jötkir-** fiilinin dönüşlü şekli.

Jötkiris-, < T. jöt-kir-is- **Jötkir-** fiilinin işteş şekli.

Jötkirit-, < T. jöt-kir-it- **Jötkir-** fiilinin ettirgen şekli.

Juq-, -ğı, < T. (f.) Bir şeyin başka bir şey üzerinde leke bırakması. **2.** Hastalığın birinden başkasına geçmesi, sirayet etmek.

Jürek, < T. yürek (ED, 905a) (is.) Yürek, göğüste yer alan ve kan pompalayan organ, kalp. ***Jüregi aynı-**: Midesi bulanmak, kusacağı gelmek.

Jürekle-, < T. yürek (ED, 905a) jürek+le- (f.) Yüreği ağrıtmak, yüreği sıkılmak, sıkılmak.

K

Kal, < R. kal "necaset, ters, gübre" (RTS) (is.) Bağırsakta bulunan ve tuvalette dışarıya atılan dışkı.

Karantin, < İt. quarantina (is.) **1.** Karantina, hastaları belli bir süre sağlıklı olanlardan ayırma işi. **2.** Bulaşıcı hastalığa yakalanmış olanları sağlık açısından kontrol etme noktası.

Kele: Kele bol-, < T. kel- (ED, 715a) kel-e+bol- (bir.f.) Hastalıktan kurtulmak, iyileşmek.

Kemlik, < T. kem (ED, 720b) kem+lik (is.) Sıkıntı, hastalık, dert.

Kesel, < Ar. kesel (is.) **1.** Hasta. **2.** ağız. Dert, sıkıntı. ***Kesel bol-**: Hasta olmak, hastalanmak. **Qoyanşiq kesel**: Ağızdan köpük çıkarıp bayılta bir hastalık, sara.

Kesellen-, < Ar. kesel+le-n- (f.) Hastalanmak.

Kesellik, < Ar. kesel+lik (sf.) Hastalık, hasta oluş. ***Nerv keselliği**: Sinir hastalığı.

Keselxana, < Ar + Far. kesel+hâne (bir.is.) Hastane.

Kewil sora-: < T. köñül + sora- (bir. f.) Gönlünü, hatırını sormak; hastanın, dertlinin halini sormak.

Kindik, < T. kindik (DS, 2873) (is.) **1.** Göbek, göbek bağı. **2.** Karnın ortasında bulunan delik kısım, göbek. **3.** Kuş midesinin (kursağının) bir bölümü. ***Kindik şeşe**: Yeni doğmuş bebeğin göbeğini kesen kadın, göbek annesi.

Klizma, < R. klizma (is.) **1.** Şırınga. **2.** Şırınga yoluyla makattan su veya sıvı verip bağırsakları temizleme işi.

Klinika, < Fr. clinique (is.) Klinik.

Klinitsist, < R. < Fr. clinique (is.) Klinikte çalışan doktor.

Kodeyin, < Fr. codéine (is.) Kodein ilacı, afyondan çıkarılan ve öksürüğü kesmeye yarayan bir alkaloid.

Kompress, < Fr. compresse (is.) Yaraya, ağrıyan yere ılık su vb. şeylere batırılarak uygulanan mendil, pamuk gibi şeyler, kompres.

Kompressor, < Fr. compresseur (is.) Kan damarlarını sıkıştıran alet, kompresör.

Konsilium, < R. < Fr. consultation (is.) Bir hastalığı tam olarak teşhis etmek için değişik branştaki doktorların bir araya gelmesi, konsültasyon.

Köksaw, < T. kök+sa-w (is.) Akciğer hastalığı, verem.

Köşir-, < T. köş-ir- (f.) Hastanın iyileşmesi için tütsü yakmak.

Köz, < T. köz (ED, 756b) (is.) İnsan veya diğer canlıların görme organı, göz. ***Köz äynek**: Gözlük. **Köz jum-**: Ölmek, dünyaya gözlerini kapatmak. **Közdiñ qaraşığı**: Göz bebeği, gözün ortasındaki yuvarlak siyah kısım. **Közi şıq-**: Gözü çıkmak, görmez olmak. **Közi şıqqır**: Gözü çıksın anlamında beddua. **Güllü köz**: Ak düşmüş göz; gözüne ak düşen kişiye halk, "gözünün gülü var" diye de söyler. **Segiz köz**: Bel omurgasının kuyruk sokumu ile birleştiği yer. **Tawıq köz**:

Karanlık çökmeye başladığı zaman gözü görmeyen kişi. (İçki içenin çocuğu "tavuk gözlü" olurmuş diye halk arasında batıl bir inanış vardır.) **Şorriq köz:** Göz bebeğini ak bastıktan (gözüne leke düştükten) sonra gözü görmeyen kişi. **Şüñirek köz:** Oyuk göz, içe çökmüş göz.

Közäynek, < T. +Ar. köz+äynek (bir. is.) Gözlük.

Közäynekli, < T. +Ar. köz+äynek+li (sf.) Gözlüklü, gözlüğü olan, gözlük takmış.

Közäynektey, < T. +Ar. köz+äynek+tey (sf.) Gözlük gibi, gözlüğe benzer.

Közildirik, < T. köz (ED, 756b+il-(?:l-) (ED, 125b) il-dir-ik (bir. is.) **bk. Közäynek.**

Koloniya, < Fr. colonie (is.) Organizmalar topluluğu, hücre veya diğer canlılar grubu.

Krizis, < Fr. crise (is.) Hastalığın en ileri derecesi, bunalım.

Kurator, < R. kurator (is.) Hastanelerde nöbetçi doktor, nöbetçi asistan (öğrenci).

Kursovka, < R. kursovka (is.) Kaplıca gibi yerlerde, yatmadan, sadece dinlenme (tedavi) ve yiyecek için verilen belge.

Kün öt-: < T. kün (725a) öt- (bir.f.) Güneş çarpmak, güneşin çarpması sonucu hastalanmak, güneş geçmek.

Küy-, < T. küy- (DS, 3056) (f.) Hastanın ateşinin yükselmesi.

Q

Qağındı, < T. kākı- (ED, 609b)kākı-n-dı (is.) Ciğeri sıkıştırıp rahatsız eden (nefes almayı güçleştiren ve insana sıkıntı, acı veren) bir hastalık. ***Qağındı tiygir:** "Hasta olasin, hastalıklara kalasin" anlamında bir kargış, beddua sözü.

Qaltiratpa, < T. kalı: (ED, 617b) kalı-t-ır-at-pa (is.) Sıtma hastalığı, sıtma sebebiyle titreme.

Qaltırawıq, < T. kalı: (ED, 617b) kalı-t-ır-aw-ıq(sf.) Hastalıktan dolayı eli ayağı titreyen.

Qamtım, < T. kamı-m "1. Kendi içine dâhil etmek, katıp yığmak, kuşatmak, sarmak. 2. Bir şeyi el ile tutmak, yakalamak, sarmak" (KTTS) (is.) Avuç, avuç içi.

Qamşı, < T. kamçı (ED, 626a)(is.) Erkek hayvanların cinsiyet (erkeklik) organı.

Qan, < T. ka:n (ED, 629b) (is.) 1. Kan. 2. ağız. Ölüm, ecel. ***Qan al-:** Vücuttan kan almak. **Qan azayıwı:** Kanın azalması, kanın azalmaya başlaması, kansızlık. **Qan basım:** Vücutta kanın artması, çoğalması. **Qan ber-:** Kan vermek, kan aldirmek. **Qan jiber-:** Yaralanmış organ (vücuda) kan vermek. **Qan jos-:** Kan akmak, kanın durmadan akması, kanamak. **Qan ket-:** İsteği dışında vücuttan kan gitmek, kan akmak. **Qan qıl-:** Kanatmak, yaralamak. **Qan qızıl:** Kan kırmızısı, kıpkızıl. **Qan siy-:** Zorluk görmek, azap çekmek, kan işemek. **Qan sor-:** Kan emmek. **Qan sorgış:** Vücuttan kan emen canlı mahlûk. **Qan şırqpa-:** Vücutun yaralanmış yerinden kan çıkmamak, kanamamak. **Qan tamır:** Kan damarı. **Qanğa bat-:** Kana batmak, kana boyanmak. **Qanğa otır-:** eski. din. Hastanın kana oturup tedavi edilmesi, şifa ümit etmesi.

Qant, < Ar. kand (is.) Şeker. ***Qant diabeti:** Kan şekeri denilen hastalık.

Qaraqaptal, < T. kara: (ED, 643b) qara+qaptal (bir.is.) İnsanlarda ve atın aygır olanında görülen bir cinsî hastalık.

Qaytala-, < T. kayt- (ED, 675a) qayt-a+la- (f.) Önceki hastalığın tekrar nüksetmesi, tekrar hasta olmak, aynı hastalığa bir kez daha yakalanmak.

Qäste, < Far. haste (is.) Hasta. ***Qäste bol-:** Hasta olmak, dert ve sıkıntıya düşmek.

Qıltamaq, < T. qıl+tamaq (bir.is.) Boğazdan yemek geçirmeyen, boğazı tıkayan bir hastalık, gırtlak hastalığı.

Qışı-, (f.) < T. kaşı- (ED, 671a) Kaşınmak, kaşınma hissi gelmek.

Qışıma, < T. kaşı- (ED, 671a) qışı-ma (is.) İnsan ve hayvanlarda görülebilen, kaşınıntı hastalığı, kaşıntılı deri hastalığı.

Qışın-, (f.) < T. kaşın- (ED, 674a) qışı-n- Kaşınmak.

Qışıt-, < T. kaşıt- (ED, 671b) qışı-t- **Qışı-** fiilinin ettirgen şekli.

Qol, < T. ko:l (ED, 614b) (is.) Kol, omuzla parmaklar arasındaki vücut organı; el.

Qolqa, < T. ko:l (ED, 614b) kol+ka (is.) **1.** Yürekten vücut organlarına kan gönderen asıl damar, atardamar. **2.** Soluk borusunun ciğerle birleştiği yer.

Qoltıq, < T. koltuk (ED, 619a) (is.) Koltuk, kolun altı, omuzun alt kısmı.

Qoyanşiq, < T. koyan "tavşan"+çık [TT.de kullanılan "yılan+cık gibi] (is.) Aniden insanı şaşkına çeviren veya bayıltan sancılı hastalık.

Qoyanşıqlı, < T. koyan (ED, 678a) qoyanşiq+lı (sf.) "Qoyanşiq" hastalığı olan.

Qoyanşıqtay, < T. koyan (ED, 678a) qoyanşiq +tay (sf.) "Qoyanşiq" hastalığına benzer.

Qulaq, < T. kulkak (ED, 621a) (is.) Kulak, işitme organı.

Quyañ, < T. kuy-añ (is.) Beyindeki bazı sinir sistemlerinin bozulmasından ortaya çıkan bel ağrısı.

Quyañday, < T. kuyañ+day (sf.) Bel hastalığına benzer, bel hastalığı gibi.

L

Labirint, < R. labirint (is.) Kulağın iç boşluğu, iç kulak boşluğu.

Laringit, < Fr. laryngite (is.) Damağın şişip ağrmasıyla ilgili hastalık.

Lazaret, < R. lazaret (is.) Askerlerin tedavi olduğu yer, askerî hastane.

Läket, < ? (sf.) İnsan organlarındaki kusur.

Läketlen-, < ? läket+le-n- (f.) Yaramaz duruma gelmek, işe yaramaz olmak, sakatlanmak.

Läketlew, < ? läket+le-w (sf.) Arızalı, kusurlu, sakat, işe yaramaz.

Läketlik, < ? läket+lik (is.) Sakatlık, arızalı oluş, kusurluluk.

Lepse, < ? (is.) Çocuklarda ve yaşlılarda görülen solunum yolları hastalığı.

Lepselik, < ? lepe+lik (sf.) Solunum yolları hastalığı ile ilgili.

Letargiya, < Fr. léthargie (is.) İnsan veya canlıların derin uyku hali.

M

Maqaw, < ? (is.) ağız. Bir hastalık adı. ***Maqaw pestey**: Kötü hastalığa benzer, "maqaw" hastalığı gibi.

Maqawday, < ? maqaw+day (sf.) "Maqaw" hastalığı gibi.

Martıw, < mart-ıw ? (is.) Kendini kaybetme, albastı hastalığı.

Martıwday, < martıw+day (sf.) "Martıw" hastalığına yakalanmış gibi, kendini kaybetme (albastı) hastası gibi.

Mayıplıq, < ? mayı-p+lıq (is.) Bir organı olmamaklık, aksaklık, topallık. (krş. **Mayır**- Bir organından olmak, bir organı veya parçası zarar görmek, işe yaramaz duruma gelmek. KTTS)

Mayıpsın-, < ? mayıp+sın- (f.) Aksak, topal, kusurlu görmek (sanmak).

Mayıptay, < ? mayıp+tay (sf.) Topal gibi, aksak gibi.

Mayır-, < ? mayı-r- (f.) Bir organından olmak, bir organı veya parçası zarar görmek, işe yaramaz duruma gelmek.

Mayırıl-, < ? mayır-ıl (f.) Bir organından ayrılmak, işe yaramaz duruma düşmek, bir organı kırılmak.

Mäntirse, < ? män + < T. tirsek (sf.) **1.** Kötü, yaramaz. **2.** Bir organı eksik, kusurlu, aksak.

Mäntirsele-, < ? män+tirse+le- (f.) **1.** Yaramaz olmak, kötü olmak, kötü hale gelmek. **2.** Bir organı eksik olmak, aksak olmak.

Medik, < Fr. médical (is.) Tabip, doktor, tıpçı.

Medikament, < İng. medicament (is.) İlaç.

Meditsina, < R. meditsina (is.) Tıp, tabiplik, hekimlik dalı.

Meditsinalıq, < R. meditsina+lıq (is.) Tıpla, hekimlikle ilgili.

Medpunkt, < R. medpunkt (is.) Sıhî yardım merkezi, sağlık ocağı.

Medsestra, < R. medsestra (is.) Hemşire, sağlık hemşiresi.

Medsestralıq, < R. medsestra+lıq (is.) Hemşirelikle ilgili.

Merez, < Ar. maraz (is.) Bir tür hastalık (vücutta yaralar çıkar.)

Merezdey, < Ar. maraz+dey (sf.) "Merez" hastalığı gibi. (bk. **Merez**)

Mertil-, < T. mert-il- (f.) Ağır işten bir organına zarar gelmek, sakatlanmak.

Mertin-, < T. mert-in- **Mertil-** fiilinin dönüşlü şekli.

Mertiliwşi, < T. mert-il-iw+şi (is.) Sakatlanan, kırılan, mertilen.

Mertiliwşilik, < T. mert-il-iw+şi+lik (is.) Sakat hale gelme, kırılma halinde olma.

Mıspıl, < ? (is.) Boyun veya damak bezlerinin irinleşip aktığı bir hastalık.

Mıspılday, < ? mıspıl+day (sf.) "Mıspıl" hastalığı gibi. (bk. **Mıspıl**)

Mışyak, < R. mış'yak (is.) Arsenik elementi, zırnık.

Miy, < ? (is.) Beyin, beyin organı.

Murın, < T. burun (ED, 366b) (is.) Burun, koku alma organı.

Murınlı, < T. burun (ED, 366b) +lı (sf.) **1.** Burunlu, burnu olan. **2.** Burnu büyük olan.

Müşe, < Moğ. muce "memur; üye" (is.) **1.** Vücut azaları, organ. **2.** Vücut, beden.

Müşedey, < Moğ. müşe+dey (sf.) "Müşe" gibi. (bk. **Müşe**)

Müşele-, < Moğ. müşe+le- (f.) Vücudu organlarına ayırmak, parçalamak.

Müşelen-, < Moğ. müşe-le-n- (f.) Organları parçalanmak, vücudu parçalara ayrılmak.

Müşeles-, < Moğ. müşe+le-s- (f.) Müşele- fiilinin işteş şekli.

Müşelet-, < Moğ. müşe+le-t- (f.) Parçalamak, hayvanın vücudunu parçalamak.

Müşeletirt-, < Moğ. müşe+le-t-tir- (f.) Parçalara ayırtmak, parçalatırtmak.

Müşeli, < Moğ. müşe+li (sf.) Uzvu, organı olan.

Müşesiz, < Moğ. müşe+siz (sf.) Uzuvsuz, organı olmayan.

N

Narkoz, < Fr. narcose (is.) Narkoz, anestezi.

Narkoman, < Fr. narcosemane (is.) Narkotik tiryakisi, eroinman.

Narkotik, < Fr. narcotique (is.) Uyuşturucu madde, narkotik.

Nawqas, < ? (is.) Hasta, bîtap.

Nawqaslan-, < ? nawqas+la-n (f.) Hastalanmak, sağlığı bozulmak.

Nawqaslı, < ? nawqas+lı (sf.) Hasta, sağlığı bozulmuş.

Nawqaslıq, < ? nawqas+lıq (is.) Hasta oluş, hastalıklı oluş.

Nawqaslılıq, < ? nawqas+lı+lıq bk. **Nawqaslıq**.

Nawqasşılıq, < ? nawqas+şı+lıq (is.) Hastalıklı oluş, sağlıksız oluş.

Nevralgiya, < Fr. névralgie (is.) Sinir ağrısı, nevralji.

Nevroz, < Fr. névrose (is.) Sinir sisteminin bozulmasından doğan hastalık.

Nevrolog, < Fr. neurologue (is.) Nörologist, sinir sistemini araştıran, onunla ilgilenen uzman.

Nevrologiya, < Fr. neurologie (is.) Nöroloji, sinirlerle ilgili bilim dalı.

Nevropatolog, < Fr. neuropathologue (is.) Sinir doktoru.

Nevropatologiya, < Fr. neuropathologie (is.) Nöropatoloji.

Neyron, < Fr. neurone (is.) Nöron, sinir hücresi.

Neyroxirurg, < Alm. neurochirurg (is.) Nöroşirurğ, sinir cerrahı.

Neyroxirurgiya, < Alm. neurohirurgija (is.) Nöroşiroloji.

Nitroglitserin, < Fr. nitroglycerine (is.) Nitrogliserin ilacı.

Nitron, < Yun. nitron (is.) Petrolde, kömürden, kireçten alınan yapay parça, kumaş; nitron.

Nişter, < Far. *nîşter* (is.) İki yüzlü ve ucu sivri küçük keskin bıçak, neşter.

Nişterdey, < Far. *nîşter+dey* (sf.) Neşter gibi, neşter bıçağına benzer.

Nişterle-, < Far. *nîşter+le-* (f.) Neşterlemek, neşterle kesmek.

Nişterlen-, < Far. *nîşter+le-n-* (f.) Neşterlenmek.

Nişterles-, < Far. *nîşter+le-s-* (f.) Neşterleşmek.

Nişterlet-, < Far. *nîşter+le-t-* (f.) Neşterletmek.

Nişterli, < Far. *nîşter+li* (sf.) Neşterli, neşteri olan, neşter tutan.

Nişterlik, < Far. *nîşter+lik* (is.) Neşter olabilen, neşterlik.

Niştersiz, < Far. *nîşter+siz* (sf.) Neşteri olmayan, neşter tutmayan.

Novokayn, < Lat. *novacaine* (is.) Ağrıyı azaltan ilâç.

O

Oba, < Ar. *vebâ'* (is.) Veba hastalığı, kolera.

Omırtqa, < T. *oğırğa*: (ED, 92b) (is.) Omurga kemiği. ***Moyın omırtqa**: Baş ile gövdenin arasındaki omurga kemiği, omurganın boyun kısmı.

Oñal-, < T. *oñal/oñul-* (ED, 185b) (f.) Hastalığın iyileşmesi.

Oñaldır-, < T. *oñal/oñul-* (ED, 185b) *oñ-al-dir-* (f.) İyi ve rahat hale getirmek.

Oñaldırt-, < T. *oñal/oñul-* (ED, 185b) *oñ-al-dir-t-* (f.) İyileştirmek, iyi ve rahat duruma getirtmek.

Oñalıwşı, < T. *oñal/oñul-* (ED, 185b) *oñ-al-ıw+şı* (is.) Hastalıktan kurtulan, iyileşen.

Oray, < T. *ora-y* (is.) Tepe saçının yuvarlak bir şekil alarak çıktığı yer.

Organ, < Fr. *organe* (is.) Vücut âzası, organ.

Organizm, < Fr. *organisme* (is.) Organizma, canlı vücut, canlı varlık.

Organikalıq, < Fr. *organika+lıq* (sf.) Bitki, hayvan veya insanların vücutlarından çıkan veya onların kalıntısından meydana gelen (şey).

Ö

Ökpe, < T. *öpke* (is.) Akciğer organı. ***Ökpesi isin-**: Nefesi kesilmek, nefes alamamak, tıkanmak.

Ötlew, < T. *öt+le-w* (is.) Bir iç hastalığının adı.

Ötlewdey, < T. *öt+le-w+dey* (sf.) "Ötlew" hastalığı gibi. (bk. **Ötlew**)

P

Palata, < R. *palata* (is.) Hastanelerde hastaların yattığı oda, bölme.

Pediatr, < Fr. *pédiatr* (is.) Çocuk doktoru.

Pediatriciya, < Fr. *pédiatrie* (is.) Çocuk hastalıklarıyla ilgili tıp dalı, pediatri.

Pediatricıyalıq, < Fr. *pédiatrie+lıq* (sf.) Pediatri ile ilgili, pediatrik.

Pentsillin, < Fr. *pénicilline* (is.) Penisilin.

Pes, < Far. *pest* ? (is.) Kötü hastalık, ağır hastalık.

Pestey, < Far. *pest+dey* (sf.) Kötü (ağır) hastalık gibi.

Pısqırıq, < T. *pıs+qır-ıq* *Yansımâ söz* (is.) Nefes almayı zorlaştırıp hırıldatan bir hastalık; hasta.

Piramidon, < İng. *pyramidon* (is.) Tadı acı, suda eriyen, ağrıyı ve ateşi alan bir ilâç tableti.

Psixoterapiya, < Fr. *psychothérapie* (is.) Psikolojik tedavi usulü, psikoterapi.

Plastır, < İng. *plaster* (is.) Yara bandı, flaster.

Poliklinika, < Fr. *polyclinique* (is.) Poliklinik, hasta tedavi yeri.

Porxan, < Hint. ? *Burkan* (is.) *din*. Fal açan, oynayıp zikrederek hastalığı tedavi eden adam, falcı; büyücü.

Porxanday, < Hint. ? *porxan+day* (sf.) "Porxan" gibi, "porxan"a benzer. (bk. **Porxan**)

Protez, < Fr. *prothèse* (is.) Eksik organın yerine takılan yapay organ, protez.

Psixopatolojiya, < Fr. *psychopathologie* (is.) Psikolojik hastalıklarla ilgili bilim dalı, psikopatoloji.

Putevka, < R. *putevka* (is.) Dinlenme evi ve sanatoryumda dinlenme ve tedavi için verilen belge.

R

Radikulit, < R. radikulit (is.) Radikulit, sinir kökü iltihabı.

Raxit, < Fr. rachitisme (is.) Raşitizm hastalığı.

Revmatizm, < İt. reumatismo (is.) Romatizma hastalığı.

S

Sanatoriya, < Fr. sanatorium (is.) Şifahane, hastane.

Sandıraq, < T. san- (sa:n-) (ED, 833a) sa-n-dir-aq (is.) Hasta kişinin yersiz ve anlamsız sözleri.

Sanitar, < R. sanitar (is.) Hastabakıcı.

Sanitariya, < R. sanitary (is.) Hıfzıssıha.

Sanitarka, < R. sanitarka (is.) Bayan hastabakıcı, hemşire.

Saratan, < Ar. seretân (is.) Bir boğaz hastalığının adı.

Sarıy, < ? (is.) Bir tür hastalık.

Sarsıq, < T. sars- (ED, 854b) sars-ıq (is.) Yara, irin, hastalık; dert.

Saw, < T.sa:ğ (ED, 803a) (is.) **1.** Sağ, sağlıklı kişi, hastalığı olmayan. **2.** Sağ, hayatta.

Sawal-, < T. sa:ğ (ED, 803a) saw+al-(f.) Hastalıktan kurtulmak, sağalmak, iyileşmek.

Sawalın-, < T. sa:ğ (ED, 803a) saw+al-in-(f.) Hastalıktan kurtulmak, iyileşmek.

Sawalıt-, < T. sa:ğ (ED, 803a) saw+al-ıt-(f.) İyileştirmek, hastalıktan kurtarmak.

Sawıq-, < T. sa:ğ (ED, 803a) saw+ıq-(f.) Hastalıktan kurtulmak, iyileşmek.

Sawlıq, < T. sa:ğ (ED, 803a) saw+lıq (is.) Sağlık.***Den sawlıqtıñ arqası**: Hastalanmayıp sağlıklı oluş.

Sazba: Jürek sazba, < T. saz- "açlıktan kendisini kötü hissetmek" (KTTS) +ma (sf.) Bir tür kalp hastalığı, kalp ağrısı.

Sınıq, < T. sınık (sı:nuk) (ED, 837b) sı-n-ıq (sf.) Kırılmış, kırık.

Sınıqşı, < T. sınık (sı:nuk) (ED, 837b) sı-n-ıq+şı (is.) Kırıkları iyileştiren kişi, kırıkçı, sınıkçı.

Sırqas, < ? (is.) Hasta.

Sırqaslan-, < ? sırqas+la-n- (f.) Hastalanmak.

Sırqaslaw, < ? sırqas+la-w (sf.) Hasta.

Siñir, < T. siñir (ED, 841a) (is.) Vücuttaki beyaz, tel şeklindeki organ, sinir.

Skleroz, < R. skleroz (is.) Skleroz, doku sertleşmesi.

Soz, < ? (is.) Zührevî hastalıkların, cinsiyet organında görülen bir türü.

Soqır, < T. suk- (ED, 805a) sok-ır (sf.) Gözleri görmeyen, kör.***Soqır işek**: Kalın bağırsağın küçük çıkıntısı, apandisit.

Stantsionar, < R. stantsionar (is.) Hastane.

Stomatolog, < Fr. stomatolog (is.) Stomatoloji uzmanı.

Stomatologiya, < Fr. stomatologie (is.) Ağız yangısı hastalığı, stomatoloji.

Süzek, < T. süz-ek (is.) Bir tür hastalık.

Ş

Şeşek, < T. çeçek (ED, 400b) (is.) İnsanların yüzünde hastalıktan dolayı çıkan leke, yara, sivilce, çiçek.

Şikäs, < Far. şikest. (is.) Hasta.

Şikäslen-, < Far. şikest+le-n- (f.) Hastalanmak.

T

Talma, < T. tal- (ED, 590b) tal-ma (is.) Bir tür bayılma hastalığı, sara hastalığı.

Tamaq, < T. tamğa:k (ED, 505a) (is.) Ağızın bir kısmı olan organ, damak, boğaz.

Tamır, < T. tamır/tamar (ED, 508a) (is.) Damar, kan damarı. ***Tamır usla-**: (Hastalığı anlamak amacıyla) damarı tutmak, nabzını yoklamak.

Tamırşı, < T. tamır/tamar (ED, 508a) tamır+şı (is.) Nabzı tutarak hastalığı bulan kişi, tabip.

Tap, < Far. tâb (is.) Hastalık, rahatsızlık, bîtaplık. ***Tabı joqlıq**: Hasta oluş, takati olmayış, bîtap oluş.

Täwipşilik, < Ar. tabīb +şi+lik (is.) Halk arasında dolaşarak hastalık tedavi etme işi, halk hekimliği.

Täwir, < Ar. *devr(sf.)* ***Täwir bol-**: Hastalıktan iyileşmek, yeniden sağlığına kavuşmak.

Täwirle-, < Ar. *devr+le-* (f.) Hastalıktan kurtulmak, iyileşmek.

Täwirlen-, < Ar. *devr+le-n-* (f.) İyileşmek, hastalıktan kurtulmak, sıhhat bulmak.

Täwirlet-, < Ar. *devr+le-t* (f.) Hastalıktan kurtarmak, iyileştirmek.

Temirew, < T. *temir* (ED, 508b) *temir-e-w* "demir" (deride paslı demire benzer lekelerin oluşması dolayısıyla)² (is.) İnsan veya diğer canlıların vücudunda çıkan bir tür deri hastalığı.

Temirewdey, < T. *temir* (ED, 508b) *temir-e-w+dey* (sf.) "Temirew" hastalığı gibi. (bk. **Temirew**)

Temperatura, < R. *temperatura* (is.) **1.** Sıcaklık derecesi, ısı derecesi. **2.** Canlı organizmadaki (vücuttaki) ısı derecesi, ateş, hararet.

Terapevt, < R. *terapevt* (is.) İç hastalıkları doktoru, dâhiliye uzmanı.

Terapiya, < Fr. *threpie* (is.) **1.** Terapi. **2.** İç hastalıklarını ayırdetme, teşhis etme yollarını gösteren bilim dalı.

Terletpe, < T. *terlet-* (ED; 548b) *ter+le-t-pe* (is.) Vücut ısısının yükselmesi sonucu ortaya çıkan bir hastalık.

Terlettir-, < T. *terlet-* (ED; 548b) *ter+le-t-tir-* (f.) Terlettirmek.

Termoterapiya, < Fr. *thermotherapy* (is.) Hastalığı sıcaklıkla tedavi etme, termoterapi.

Timaw, < T. *timav* (DS, 3913) (is.) Grip hastalığı.

Timawla-, < T. *timav* (DS, 3913) *timaw+la* (f.) Gripe yakalanmak, grip olmak, üşütmek. ***Timaw tiy-**: Grip olmak.

Timawlat-, < *timav* (DS, 3913) *timaw+la-t-* (f.) Gripe yakalatmak, üşüttürmek.

Timawlawşı, < *timav* (DS, 3913) *timaw+la-w+şı* (is.) Gripe yakalanan, grip olan kişi.

Timawra-, < *timav* (DS, 3913) *timaw+ra-* (f.) Grip olmak, gribe yakalanmak.

Tırıspay, < T. *tırs-pay* (is.) Bulaşıcı bir hastalık adı.

Tısla-, < T. *tıs+la-* *Yansıma söz* (f.) Vücutta çıban, sivilce gibi şeyler çıkmak.

Tışqaq, (is.) < T. *sıç-kak* > *sıç-* > *şıç-* > *tış-* [**krş.** *tışkan* "sıçan, fare"] Midenin bozulması sonucu oluşan iç hastalık, ishal.

Tışqaqla-, < T. *tış-qaq+la-* (f.) İshal olmak.

Til, < T. *til* (ED, 489b) *til* (is.). İnsan veya hayvanların ağızlarında bulunan ve tat almaya mahsus organ, dil. * **Til qatpa-**: Konuşmamak, söz söylememek. **Tilden qal-**: **a)** Konuşmamak, konuşma yeteneğinden (özelliğinden) ayrılmak. **b)** Şiddetli hastalık sebebiyle bayılmak veya konuşamaz duruma gelmek. **Tili kelme-**: **a)** Konuşmamak, söz söyleyememek. **b)** Hastalıktan iyileşmemek, hastalığın düzelmemesi.

Tiril-, < T. *tiril-* (ED, 547b) *tir-il-* (f.) **1.** Dirilmek, canlanmak. **2.** *ağız.* Hastalık veya hâlsizlikten kurtulup kuvvetini toplamak, güçlenmek, dirilmek.

Tis, < T. *tıs* (ED, 557b) (is.) Ağızdaki yemeği çiğnemeye mahsus organ, diş. ***Tis jar-**: Çocuğun, dişini çıkarmaya başlaması, diş çıkarmak.

Tömenle-, < T. *tömen+le-* < *tömen* ~ *töben* < *tüp* "dip"+*en* (f.) Hastanın kötüleşmesi, halsizleşmesi.

Tönbek, < T. *tönbek* (is.) Midenin şişip ağrıdığı bir hastalık, bir tür mide hastalığı.

Tönbekle-, < T. *tönbek+le-* (f.) Midenin şişip ağrması.

Traxoma, < Fr. *trachome* (is.) Bir göz hastalığı, trahom.

Tsement, < R. *tsement* (is.) Dişin oyuğunu metalle kaplamada kullanılan madde.

Tsinga, < R. *tsinga* (is.) Vitamin yetersizliğinden oluşan diş (dişeti) yarası, skorpit.

Tuberkulez, < Fr. *tuberculose* (is.) Ciğerde görülen bir hastalık, tüberküloz.

Tutanaq, < T. *tut-* (ED, 451a) *tut-anaq* (is.) Bayılıp ağızdan köpük çıkartan bir hastalık, tavşancık hastalığı

Tüsik, < T. *tüş-* (ED, 560a) *tüs-ik* (is.) Vaktinde doğmayıp ölü doğan çocuk, düşük.

² (Uygur, 2007: 281)

U

Ultabar, < *T. ul+tap-ar (is.)* İnsan veya hayvanların midesi ile bağırsağı arasındaki bağlantı organı.

Uşıqla-, < *T. uçuk+la-* [**uşıq**: (Yemekten dolayı) ağız çevresinde oluşan yara, uçuk, KTTS] (*f.*) *din.* Yemekten tiksiniş hasta olan bir kişiyi her türlü şeyle kakmak, su serpmek suretiyle veya otlarla tedavi etmeye çalışmak.

V

Vanna, < *R. vanna (is.)* Hastaları tedavi etmede doktorların kullandığı her türlü şifalı su, kaplıca.

Y

Yod, < *Fr. iode (is.)* Tentürdiyot.

Z

Zähär, < *Far. zehr (is.)* **1.** Organizmada peyda olan gereksiz sıvı, zehir. **2.** ağız. Acı, azap. **3.** ağız. Yara sızısı, zonklama.

Zähärdey, < *Far. zehr+dey (sf.)* Zehir gibi, zehre benzer (bk. **Zähär**)

Zähärlen-, < *Far. zehr+le-n- (f.)* Zehirlenmek; kendinden geçmek.

Zähärli, < *Far. zehr+li (sf.)* Zehirli, acı.

Zämber, < *Far. zenber "sedye" (FTS) (is.)* İki kişinin iki tarafından tutup bir şey taşımak için yapılmış alet, sedye.

Zıyan, < *Far. ziyân (is.)* Sinir ağrısı, sinir hastalığı.

3. SONUÇ

1. Karakalpak Türkçesindeki tespit ettiğimiz 398 tıp terimi vardır. Bunlardan Türkçe olanlarının sayısı 158'dir. Diğerleri şöyledir: 68 Fransızca, 43 Rusça, 32 Farsça, 19 Arapça, 10 Moğolca, 6 İngilizce, 2 İtalyanca, 2 Almanca, 2 Hintçe, 1 Latince, 1 Yunanca. (Kelimelerin hangi dilden geldiğine dair bilgiler, sözlükler esas alınarak tespit edilmiştir.) Kelimelerin kökeninin hangi dile ait olduğu hesaplanırken farklı dillerin kelimelerinden oluşan birleşik kelimeler (12 tane) yukarıdaki sayıya dâhil değildir (emlewxana <*T.+Far.*) Hangi dilden geldiğini bilemediğimiz kelimeler (42 tane)

de bulunmaktadır. Bunlar < ? şeklinde gösterilmiştir.

2. Karakalpak Türkçesinde tespit ettiğimiz tıp terimleri yapılırken, isimden isim yapan 7 (+lıq, +lı, +dey, +siz, +ka, +şıq, +şı); fiilden fiil yapan 10 (-r-, -ş-, -l-, -n-, -t-, -tir-, -qar-, -kir-, -a-, -iy-); fiilden isim yapan 16 (-ma, -şek, -w, -maq, -ıq, -ta, -ır, -ıs, -k, -dı, -a, -y, -aq, -pay, -anaq, -kak); isimden fiil yapan 6 (+al-, +la-, +ar-, +sa-, +sın-, +ıq) olmak üzere toplam 39 tane yapım eki kullanılmıştır.

3. Karakalpak Türkçesinde tespit ettiğimiz 398 tıp teriminden 60 tanesinin yani % 15,1'inin standart Türkiye Türkçesinde ve ağızlarında karşılığı vardır. Bu terimler şunlardır: *Kkalp.* awırlan- ~ *TT* ağırlan-, *Kkalp.* awırlas- ~ *TT* ağırlaş-, *Kkalp.* awır- ~ *TT* ağır-, *Kkalp.* awız ~ *TT* ağız, *Kkalp.* awsıl ~ *TT* avsıl, *Kkalp.* ayaq ~ *TT* ayak, *Kkalp.* balzam ~ *TT* balsam, *Kkalp.* bawır ~ *TT* bağır, *Kkalp.* bez ~ *TT* bez, *Kkalp.* bezgek ~ *TT* bezgek, *Kkalp.* em ~ *TT* em, *Kkalp.* emle- ~ *TT* emle-, *Kkalp.* emşek ~ *TT* emcek, *Kkalp.* et ~ *TT* et, *Kkalp.* etek ~ *TT* etek, *Kkalp.* ısıtpa ~ *TT* ısıtma, sıtma *Kkalp.* iyne ~ *TT* iğne, *Kkalp.* jaqsı bol- ~ *TT* yahşı /iyi ol-, *Kkalp.* jatis ~ *TT* yatış, *Kkalp.* jatqar- ~ *TT* yatır-, *Kkalp.* jazıl-~ *TT* yazıl-, *Kkalp.* jürek ~ *TT* yürek, *Kkalp.* kemlik ~ *TT* kemlik, *Kkalp.* kindik ~ *TT* kindik, *Kkalp.* köz ~ *TT* göz, *Kkalp.* küy- ~ *TT* küy-, *Kkalp.* qan ~ *TT* kan, *Kkalp.* qışı- ~ *TT* kaşı-, *Kkalp.* qışıma ~ *TT* kaşıma, *Kkalp.* qışın- ~ *TT* kaşın-, *Kkalp.* qışıt- ~ *TT* kaşıt-, *Kkalp.* qol ~ *TT* kol, *Kkalp.* qoltıq ~ *TT* koltuk, *Kkalp.* qulaq ~ *TT* kulak, *Kkalp.* mayır- ~ *TT* may-, *Kkalp.* mayırıl- ~ may-, *Kkalp.* murın ~ *TT* burun, *Kkalp.* murınlı ~ *TT* burunlu, *Kkalp.* omırtqa ~ *TT* omurga, *Kkalp.* oñal- ~ *TT* onal-, *Kkalp.* oñaldır- ~ *TT* onaldır-, *Kkalp.* oñaldırt- ~ *TT* oñaldırt-, *Kkalp.* saw ~ *TT* sağ, *Kkalp.* sawal- ~ *TT* sağal-, *Kkalp.* sawlıq ~ *TT* sağlık, *Kkalp.* sınıq ~ *TT* sınık, *Kkalp.* sınıqşı ~ *TT* sınıkçı, *Kkalp.* siñir ~ *TT* sinir, *Kkalp.* soqır ~ *TT* sokur, *Kkalp.* şeşek ~ *TT* çiçek, *Kkalp.* tamaq ~ *TT* damak, *Kkalp.* tamır ~ *TT* damar, *Kkalp.* temirew ~ *TT* temriye, *Kkalp.* terletpe ~ *TT* terletme, *Kkalp.* terlettir- ~ *TT* terlettir-, *Kkalp.* timaw ~ *TT* timav, *Kkalp.* til ~ *TT* dil, *Kkalp.* tiril- ~ *TT* dirilmek, *Kkalp.* tis ~ *TT* diş, *Kkalp.* túsik ~ *TT* düşük. (Karakalpak Türkçesindeki söz konusu kelimelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları, Derleme Sözlüğünden tanıklanmıştır.)

KAYNAKÇA

- Clauson, S. G. (1972). **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish**, Oxford University Press, Oxford.
- Derleme Sözlüğü** (1993). 12 Cilt, TDK Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Devellioğlu, F. (1997). **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Dilçin, C. (1983), **Yeni Tarama Sözlüğü**, TDK Yayınları, 503, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Eren, H. (1999). **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Ankara.
- Gülensoy, T. (2007). **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, Cilt 2, TTK Yayınları, Ankara.
- Kanar, M. (2000). **Farsça-Türkçe Sözlük**, Deniz Kitabevi, İstanbul.
- Qaraqalpaq Tiliniñ Tüsindirme Sözligi (tört tomliq) I**, A-B, (1982). "Qaraqalpaqstan" Baspası, Özbekstan SSR İlimler Akademiyasınıñ Qaraqalpaqstan Filialı N. Däwqaraev Atındağı Tariyx, Til häm Ädebiyat İnstitutı, Nökis.
- Qaraqalpaq Tiliniñ Tüsindirme Sözligi (tört tomliq) II**, Г-К, (k – közsizlik) (1984). "Qaraqalpaqstan" Baspası, Özbekstan SSR İlimler Akademiyasınıñ Qaraqalpaqstan Filialı N. Däwqaraev Atındağı Tariyx, Til häm Ädebiyat İnstitutı, Nökis.
- Qaraqalpaq Tiliniñ Tüsindirme Sözligi, (tört tomliq) III**, K-H, (köylek-nyuans) (1988). "Qaraqalpaqstan" Baspası, Özbekstan SSR İlimler Akademiyasınıñ Qaraqalpaqstan Filialı N. Däwqaraev Atındağı Tariyx, Til häm Ädebiyat İnstitutı, Nökis.
- Qaraqalpaq Tiliniñ Tüsindirme Sözligi, (tört tomliq) IV**, O-Я, (1992). "Qaraqalpaqstan" Baspası, Özbekstan SSR İlimler Akademiyasınıñ Qaraqalpaqstan Filialı N. Däwqaraev Atındağı Tariyx, Til häm Ädebiyat İnstitutı, Nökis.
- Qaraqalpaqça-Ruşsa Sözlük (Karakalpaksko-Russkiy Slovar)** (1958). Prof. N. A. Baskakovtıñ redaktirlewinde, Özbekstan İlimler Akademiyası Qaraqalpaq Kompleks İlim-İzertlew İnstitutı, Şet Til häm Milliy Sözlükler Mämleket Baspası, Moskva.
- Lessing, F. D. (2003). **Moğolca-Türkçe Sözlük** (Çev. G. Karaağaç), TDK Yay. Ankara.
- Ruşsa-Türkçe Sözlük (Russko-Turetskiy Slovar)** hz. E.M.- E. Mustafayev ve V.G. Şçerbinin, Sovetskaya Entsiklopediya Yayınevi, Moskova, 1972
- Tarama Sözlüğü** (1995). TDK Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük** (2005). TDK Yayınları, Ankara.
- Uygur, C. V. (2010). **Karakalpak Türkçesi Grameri (Qaraqalpaq Tilinin Grammitakası)**, Kriter Yayınları, İstanbul.
- _____, (2007). **Denizli İli Ağzı Sözlüğü (Yapı-Köken)**, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Isparta.
- WEB 1- Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü <http://www.nisanyansozluk.com> (21.07.2012).

KISALTMALAR

1. Eser Kısaltmaları

DS	Derleme Sözlüğü
ED	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish
FTS	Farsça-Türkçe Sözlük
KTTS	Karakalpak Tiliniñ Tüsindirme Sözligi
MTS	Moğolca Türkçe Sözlük
RTS	Rusça-Türkçe Sözlük
TS	Tarama Sözlüğü
TT	Türkiye Türkçesi

2. Diğer Kısaltmalar

ağız.	Ağızlarda
Alm.	Almanca
Ar.	Arapça
bir.is.	birleşik isim
bir.f.	birleşik fiil
bk.	bakınız
din.	din.
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
eski söz	eskimiş söz
f.	fiil
İng.	İngilizce
is.	isim
İt.	İtalyanca
Kkalp.	Karakalpak Türkçesi
Lat.	Latince
Moğ.	Moğolca
R.	Rusça
Yun.	Yunanca
sf.	Sıfat
zf.	Zarf

* Deyim vb. kalıplaşmış ifadeleri, kendisinden önce gelen madde başı kelimelerden ayırmak için kullanılmıştır.